

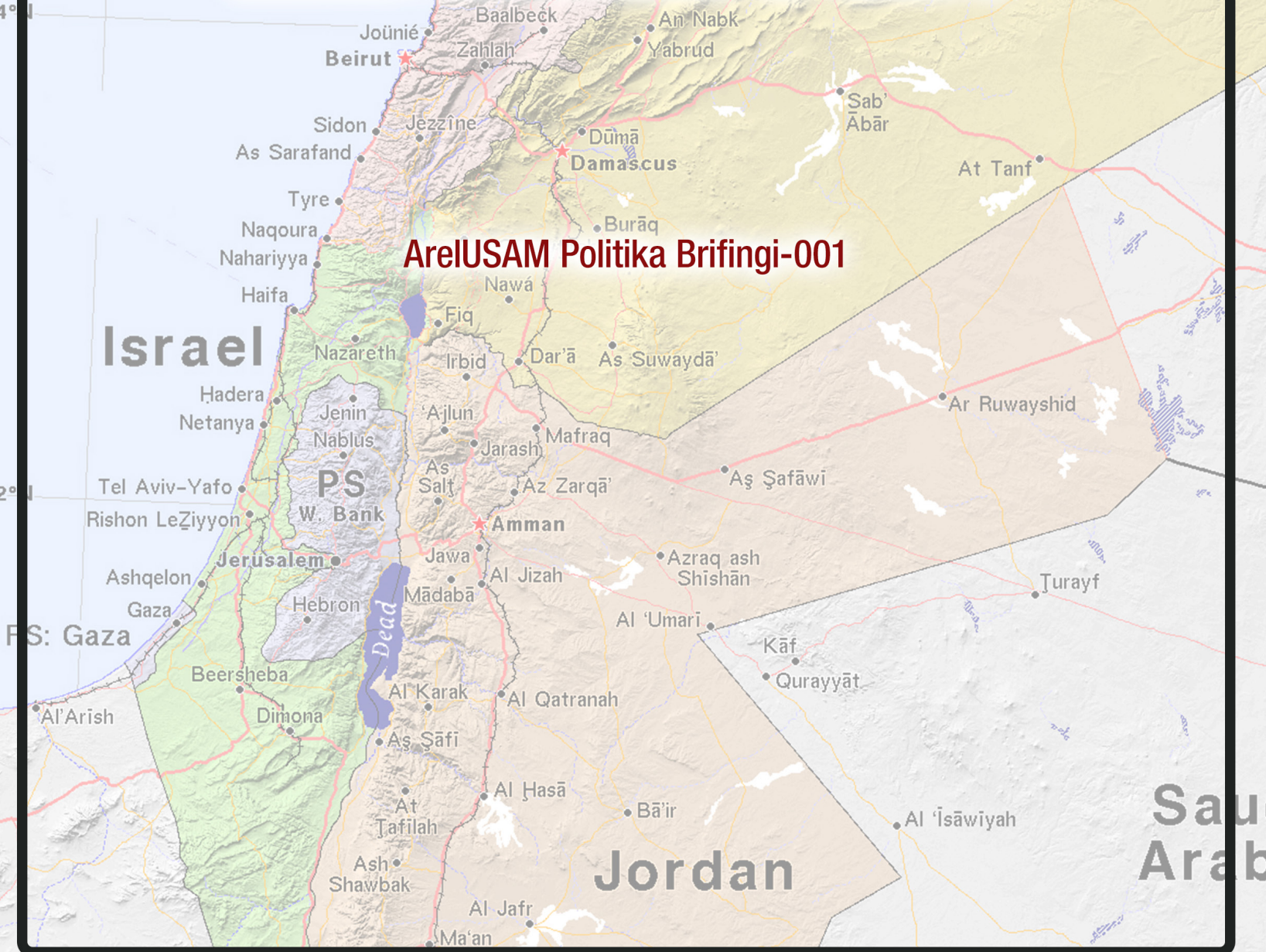
**İSTANBUL AREL
ÜNİVERSİTESİ**

INTERNATIONAL STRATEGIC RESEARCH APPLICATION AND
RESEARCH CENTRE

İSRAİL & HAMAS-HİZBULLAH-İRAN ÇATIŞMALARI SONRASI DURUM: GELECEK SENARYOLARI VE TÜRKİYE

ArelUSAM Politika Brifingi-001

ArelUSAM Politika Brifingleri Serisi

Genel Yayın Yönetmeni/Sorumlu Müdür:

Prof. Dr. Oktay Bingöl,
İstanbul Arel Üniversitesi Uluslararası Stratejik Araştırmalar Müdürü

Editör: Dr. Yunus Karaağaç

Brifing No: 001

İsrail & Hamas-Hizbullah-İran Çatışmaları Sonrası Durum: Gelecek Senaryoları ve Türkiye

Yazar: Prof Dr. Oktay Bingöl, İstanbul Arel Üniversitesi, oktaybingol@arel.edu.tr

İletişim Bilgileri

Adres: Türkoba, Erguvan Sk. No:26, 34537 Tepekent/İstanbul

Mail : arelusam@arel.edu.tr

Telefon :0850 850 2735 / 1648-1647

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti:.....	1
Giriş.....	2
1. İsrail-Hamas Çatışması:	2
Gazze'nin Geleceği: Siyasi Yeniden Yapılanma ve Yeniden İnşa.....	5
Gazze'nin Yeniden İnşası: Olasılıklar ve Zorluklar.....	7
2. İsrail-Hizbullah Çatışması:.....	8
3. İsrail ve İran'ın Dolaylı ve Doğrudan Çatışması:.....	10
4. İsrail'in Operasyonlarının ve Gazze'nin Geleceğinin Türkiye'ye Etkileri.....	11
5. Türkiye'nin Politika Seçenekleri: Gazze Krizine Cevap ve Bölgesel Strateji.....	12
Kaynakça:.....	13

İSRAİL & HAMAS- HİZBULLAH- İRAN ÇATIŞMALARI SONRASI DURUM: GELECEK SENARYOLARI VE TÜRKİYE

Yönetici Özeti

2023 Ekim’inden itibaren başlayan İsrail-Hamas çatışmaları, bölgede derin insani kriz ve yapısal kırılmalara yol açmıştır. Hamas’ın askeri kapasitesinin büyük ölçüde tahrip edilmesine rağmen örgüt tamamen etkisizleştirilememiştir. Gazze’deki yıkım, konut, altyapı, eğitim ve sağlık sistemlerini işlemez hale getirmiş, iki milyona yakın kişi yerinden edilmiştir. ABD Başkanı Trump’ın Gazze’yi ekonomik bir “proje alanı”na dönüştürme planı bölgesel aktörlerce reddedilirken, Arap ülkeleri ve BM şemsiyesi altında yeniden yapılanma planları gündeme gelmiştir.

Benzer şekilde İsrail-Hizbullah çatışması Güney Lübnan’da büyük yıkıma yol açmış, Hizbullah’ın lider kadrosunun tasfiyesi ve roket kapasitesinin %80’inin kaybı, örgütü önemli ölçüde zayıflatmıştır. Ateşkes sonrası Lübnan’daki devlet otoritesi yeniden tesis edilmeye çalışılmakta, Hizbullah’ın silahsızlandırılması kamuoyunda tartışılmaktadır. Öte yandan İsrail’in Suriye’deki İran bağlantılı hedeflere yönelik saldırıları, Tahran ile doğrudan çatışma riskini artırmış, 2024-25 döneminde karşılıklı füze saldırılarına sahne olunmuştur.

Türkiye açısından bu çatışmalar hem insani hem de stratejik düzeyde doğrudan etki yaratmaktadır. İsrail ile ilişkiler ‘eleştirel angajman’ düzeyine indirgenmiş, ihracat %70 oranında azalmıştır.

Türkiye hem coğrafi yakınlığı hem de tarihsel ve diplomatik angajmanlarıyla bu krizde çok katmanlı ve stratejik bir rol üstlenme potansiyeline sahiptir. Mevcut politika önerileri kapsamında Türkiye’nin insani yardımlarda liderlik, yeniden inşada inisiyatif, siyasi geçiş süreçlerinde arabuluculuk, uluslararası fonlara erişim ve bölgesel güvenlik mimarisinin kurumsallaştırılması gibi alanlarda aktif olması gereklidir. “Eleştirel angajman” ilkesine sadık kalarak İsrail, ABD, AB ve Arap ülkeleriyle dengeli ilişki kurmak; İran ile doğrudan çatışmadan kaçınmak ve iç siyasi yapıda konuyla ilgili demokratik meşruiyet tesis etmek bu süreçte belirleyici olacaktır. Aksi takdirde Türkiye’nin, bölgedeki yeniden yapılanma ve jeopolitik yeniden şekillenme sürecinde olumsuz etkilenme riskiyle karşı karşıya kalması olasıdır.

GİRİŞ

İsrail'in kendisine yapılan 7 Ekim 2023 saldırıları sonrası Hamas'a karşı başlattığı askeri operasyon, yalnızca Gazze'de değil, tüm Orta Doğu güvenlik mimarisinde kalıcı etkiler yaratacak zincirleme bir çatışma sürecini tetiklemiştir. Çatışmaların Lübnan'a sıçraması, Suriye ve İran ile doğrudan gerginliğe dönüşmesi, İsrail ile "Direniş Ekseni" arasındaki hibrit mücadelenin bölgesel düzeyde yeniden konumlandığını ortaya koymuştur. Bu süreçte İsrail'in sadece Hamas ve Hizbullah'a değil, İran'ın lojistik hatlarına ve nükleer caydırıcılık unsurlarına da saldırılar düzenlemesi, krizin yapısal boyutunu daha da derinleştirmiştir.

Bu politika brifingi; çatışmaların askeri ve siyasi bilançosunu ortaya koyarken, Gazze'nin geleceğine ilişkin dört ana yeniden yapılanma senaryosunu, Hizbullah'ın zayıflaması sonrası Lübnan'daki yeni durumu, İran-İsrail çatışmasının parametrelerini ve Türkiye'nin stratejik tepkilerini çok boyutlu olarak analiz etmektedir. Özellikle Trump yönetimi tarafından önerilen tartışmalı "Gazze Ekonomik Projesi" ile Arap Planı gibi alternatif yaklaşımlar karşılaştırılmış; geçmiş yeniden inşa tecrübelerinden alınan dersler ışığında uygulanabilirlik analizi yapılmıştır.

Brifingin odak noktası ise Türkiye'nin bu krizde hangi politika araçlarını nasıl kullanması gerektiğidir. Türkiye'nin uluslararası fon yönlendirme, diplomatik arabuluculuk, yeniden inşa liderliği ve insani yardım ağlarını koordine etme gibi alanlarda aktif rol alabilmesi mümkün görülmektedir. Bu doğrultuda önerilen politika seti; dış politik denge, bölgesel diplomasi, iç meşruiyet ve insani güvenlik ekseninde kurgulanmış olup, karar alıcılara somut öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

1. İSRAİL - HAMAS ÇATIŞMASI

İsrail, Hamas'ın 7 Ekim saldırılarını "varoluşsal tehdit" olarak tanımlamış ve Gazze'ye yönelik kara-hava operasyonu başlatmıştır. İsrail'in operasyonlarında Gazze'de on binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Gazze Sağlık Bakanlığı verilerine göre, Ekim 2023'ten 2025 Mart ayına kadar toplam Filistinli can kaybı 52.000'i, yaralı sayısı 118.000'i aşmıştır (Anadolu Ajansı, 2025 Şubat 1; Al Jazeera, Mart 2025, OCHA, 2025, Nisan 30). Hamas'ın askeri kayıpları konusunda iddialar 17.000-20.000 arasında değişmektedir (Rand, 2025 Mart 7; Euronews, 2025 Nisan 3). Birleşmiş Milletlerin Mayıs 2024'e kadar kimlik tespiti yapabildiği ölümler üzerinde yürüttüğü analiz de kayıpların yarıdan fazlasının kadın ve çocuk olduğunu, BM'nin savaşı-sivil ayrımı yapmadığını ancak verilerin büyük bir sivil kayıp miktarına işaret ettiğini göstermiştir (Reuters, 2024 Mayıs 13).

Hamas lider kadrosu İsrail'in hedef listesinin başında yer almıştır. Savaşın seyri içinde Hamas'ın en üst düzey isimlerinden birçoğu öldürülmüştür. Örgütün siyasi büro başkanı İsmail Heniyye, 31 Temmuz 2024'te İran'ın Tahran kentinde kaldığı binaya yönelik bir İsrail operasyonunda suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir. Gazze'deki fiili Hamas hükümetinin başkanı Yahya Sinvar, İsrail'in kara operasyonları sırasında 16 Ekim 2024'te öldürülmüştür. Hamas'ın askeri kanadı (İzzeddin el-Kassam Tugayları) komutanı ve 7 Ekim saldırısının planlayıcısı olduğu iddia edilen Muhammed Deif'in de çatışmalar sırasında öldürüldüğü Hamas tarafından doğrulanmıştır (Anadolu Ajansı, 2025 Şubat 1). Örgütün diaspora liderlerinden ve siyasi büro üyesi Salih el-Aruri, 2 Ocak 2024'te Lübnan'ın Beyrut kentinde bir İHA saldırısıyla öldürülmüştür (Reuters, 2025 Mart 28).

İsrail'in Gazze'ye yönelik operasyonları Hamas'ın lider kadrosuna ilaveten maddi askeri kapasitesine de ağır darbe vurmuştur. 7 Ekim 2023 saldırısının öncesinde Hamas tipik bir 'terör örgütü'nden çok 'devletimsi' bir güce benziyordu. Hamas'ın askeri gücü; 5 tugay, 24 tabur, sınırlı da olsa hava, deniz ve özel operasyonlar yapabilecek birimlerde bulunan yaklaşık 30.000 milisten oluşuyordu. Çeşitli tipte on binlerce roket ve diğer silahlara sahip olan Hamas, Danimarka, Belçika, Slovenya, Slovakya gibi bazı Avrupa ülkelerinin ordularından büyüktü. Aylar süren bombardıman ve çatışmalar sonunda Hamas'ın silah ve mühimmat stokları büyük ölçüde tükenmiştir. İsrail ordusu, çatışmalar boyunca Hamas'a ait füze rampaları, silah depoları ve üretim tesislerini yoğun şekilde hedef almıştır.

Şekil 1: Gazze Tünelleri

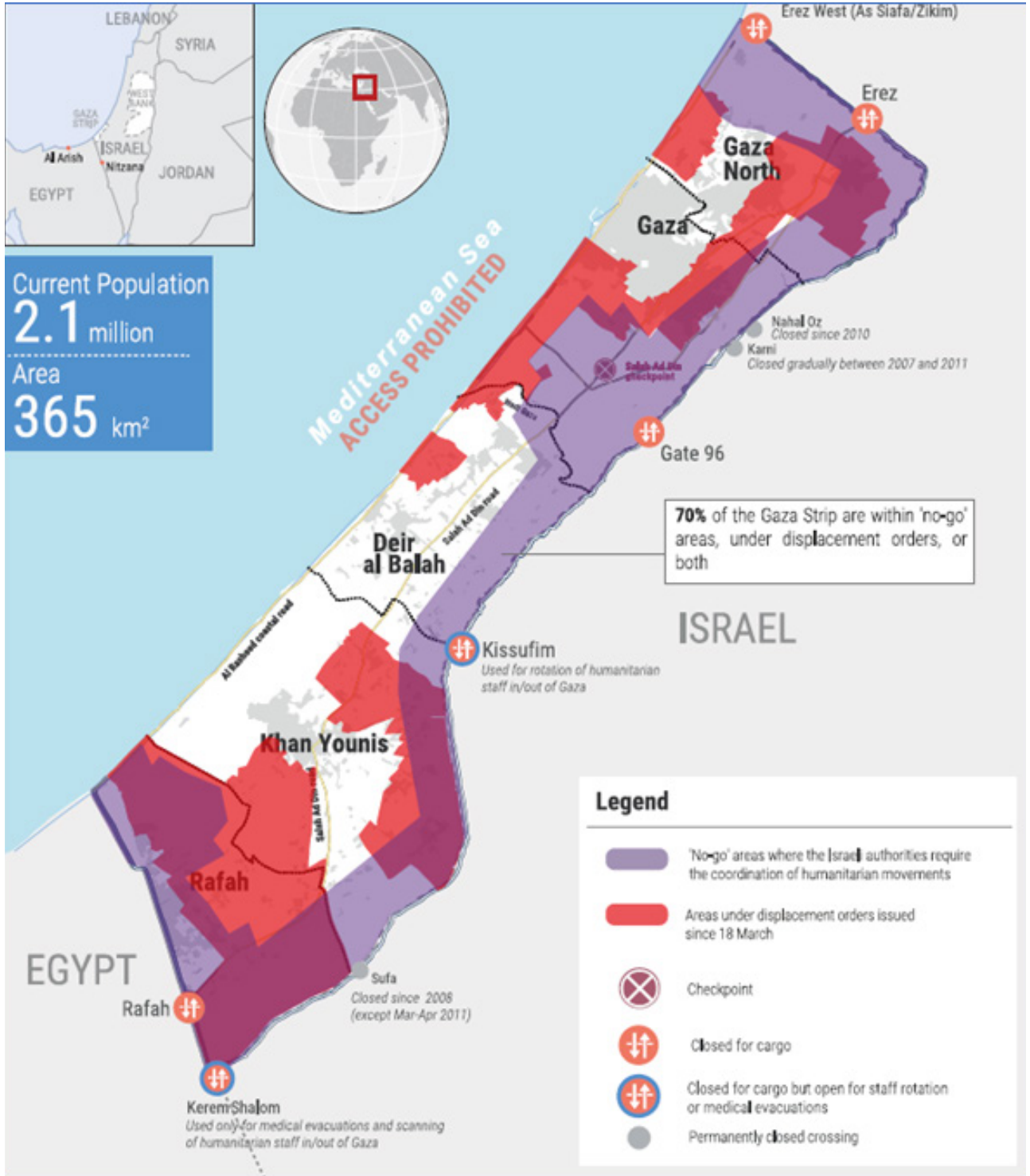
Kaynak: Daily Mail

İsrail önceki çatışmalardan aldığı dersleri askeri doktrinlere ithal ederek yeni taktikler uygulamıştır (Modern War Institute, 2024 Şubat 12). Gazze'deki 500 kilometreye ulaşan yeraltı tünellerinin büyük ölçüde tahrip edilmesi, Hamas'ın savunmasına ağır bir darbe vurmuştur (Reuters, 2023 Aralık 31). Tahrip edilen tüneller arasında Hamas'ın sınır ötesi saldırı veya kaçış için kullandığı stratejik geçitler de bulunmaktadır. İsrail, hava saldırılarıyla önce tünel üstlerindeki yapıları yıkıp ardından buldozerler ve kara birlikleriyle tünelleri çökertme taktiği uygulamıştır.

Bunun yanında, İsrail ordusu Gazze'de Hamas'ın askeri üs, karargâh ve tesislerini büyük oranda tahrip etmiştir. Bu askeri kayıplar sonucunda İsrail yetkilileri, Hamas'ın Gazze'deki askeri gücünün büyük ölçüde zayıflatıldığını ancak tamamen yok edilemediğini, mevcut 24 taburdan 20'sinin etkisiz hale getirildiğini, fakat kalan unsurların halen tehdit oluşturabildiğini raporlamıştır (Washington Post, 2024 Mart 27).

Gazze Şeridi tarihin en ağır sivil yıkımlarından birine sahne olmuş, İsrail'in aylarca süren hava ve kara operasyonları sonucunda şehir altyapısı harabeye dönmüştür. Elektrik, su, kanalizasyon, ulaşım ve haberleşme altyapısı tamamen tahrip olmuş, tarım arazilerinin %70'inden fazlası kullanılmaz hale gelirken, on binlerce hayvan telef olmuş, çiftçilerin ekili ürünleri yok olarak gıda üretimi yapılamaz hale gelmiştir. Konut sektöründe yıkım özellikle büyüktür. Ocak 2025 itibarıyla 430.000'den fazla konut tamamen ya da kısmen yıkılmış veya hasar görmüştür. İsrail bombardımanları sonucunda hastanelerin önemli bir kısmı hizmet veremez duruma gelmiş, sağlık altyapısı ciddi zarar görmüştür. Gazze'de 2300'den fazla ana okulu/kreş, ilk ve orta dereceli okul ve üniversite binası tahrip olmuş, eğitim durma noktasına gelmiştir. Gazze halkının yüzde 90'ından fazlası gıda ve suya erişmekte büyük zorlukla karşılaşmaktadır (OCHA, 2025). 2025 Şubat verilerine göre çatışmalarda 2,3 milyon nüfuslu Gazze'de 2 milyona yakın insan evlerini terk ederek (UN Women, 2025), yıkıntılar arasında, kalabalık mülteci kamplarında, çadırlarda yaşamak zorunda bırakılmıştır. İsrail'in iki yıldır devam eden saldırıları sonucu Gazze'nin yüzde 70'i Gazze halkına kapatılmıştır. İsrail Gazze'yi kara, hava ve denizden tam ablukaya alıp, sınır kapılarının kullanımı yasaklanmış, birkaçına kendi kontrolünde izin vermektedir (Harita-1)

Harita 1: Gazze'de İsrail Ablukası

Kaynak: OCHA 2025

Dünya Bankası, AB ve BM tarafından Şubat 2025'te yayımlanan ortak hasar tespit raporuna göre, Gazze'nin fiziki yapılarındaki tahribatın maliyeti yaklaşık 30 milyar dolar olarak hesaplanmıştır (Worldbank 2025 Şubat 18). Gazze için toplam yeniden inşa ihtiyacı ise 10 yıl için 53,2 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir (Reuters, 2025 Şubat 19).

GAZZE’NİN GELECEĞİ: SİYASİ YENİDEN YAPILANMA VE YENİDEN İNŞA

Gazze’de yeniden siyasi yapılanma için çeşitli seçenekler ortaya atılmıştır.

- **Seçenek1:** ABD Başkanı Donald Trump’ın Gazze için sunduğu yeniden inşa planı tartışmaları başlatan adım olmuştur. 4 Şubat 2025’teki basın toplantısında Trump, ABD’nin Gazze Şeridi’ni devralmasını öngören bir öneriyi kamuoyuna açıklamıştır. Trump konuşmasında düşüncelerini:

“ABD Gazze Şeridi’ni devralacak ve biz de onunla bir iş yapacağız. Orayı sahipleneceğiz ve alandaki tüm tehlikeli patlamamış bombaları ve diğer silahları temizlemekten sorumlu olacağız. Orayı geliştireceğiz, binlerce iş yaratacağız ve tüm Orta Doğu’nun gurur duyabileceği bir şey olacak. Uzun vadeli bir sahiplik pozisyonu görüyorum ve bunun Orta Doğu’nun o kısmına büyük bir istikrar getireceğini görüyorum. Gazze Orta Doğu’nun Rivyerası olabilir” (Reuters, 2025 Şubat 4) şeklinde ifade etmiştir.

Trump’ın açıklamalarının, kendisine atfedilen, kimseye danışmadan ortaya konulan tutarsız ifadelerden ziyade, fikirsel arka planının önceki dönemlerde ABD’de hazırlandığı ve ekonomik bakış açısıyla genel bir çerçeve (Pelzman, 2024) oluşturulduğu öne sürülmektedir (Times of Israel, 2025 Şubat 7; YouTube-Crux). Buna göre;

- Gazze’de dünyaya açık bir pazarın yaratılması ve sektörel olarak turizm, tarım ve yüksek teknolojiye yer verilmesi.
- Gazze Şeridi boyunca yer üstü raylı sistem ve %100 güneş enerjisi kullanılması.
- Seçilen yatırımcılara Gazze’de 50 yıl sürecek bir sermaye payı verilmesi.
- Gazze’nin sivil yönetiminin, seçilen yatırımcılara ve/veya onların temsilcilerine taşeronluk olarak verilmesi.
- Gazze sakinlerine egemenliğin ancak 50 yıllık kira düzenlemesi tamamlandıktan sonra verilmesi.
- Yerel sakinlerin Gazze’den çıkış hareketliliği üzerinde hiçbir kısıtlama olmaması.
- BAE, Bahreyn ve Suudi Arabistan müfredatına dayalı olarak oluşturulacak ve uluslararası eğitimciler tarafından yönetilecek olan 12. sınıfa kadar aşamayı kapsayacak eğitim modeli.
- Yeniden inşa projesi kapsamında yapay zekâ tarafından izlenecek bir havaalanı, bir liman, bir enerji santrali ve bir tuzdan arındırma istasyonu yer alması (Pelzman, 2024; Akgül 2025.)

Plan aynı zamanda Gazze’deki Filistinlilerin komşu ülkelere yerleştirilmesini öngörmektedir. Trump’ın Gazze planı, birçok yönüyle Suudi Arabistan’ın Kızıl Deniz sahillerinde 2030 Vizyonu kapsamında geliştirdiği NEOM şehrine (Bingöl, 2021) benzemektedir.

Plan birçok yönüyle uluslararası kamuoyundan ve bölge ülkelerden olumsuz tepki almıştır. Trump’ın bu yaklaşımı Arap ülkelerinin kendi planlarını üretmesine öncülük yapmıştır.

- **Seenek2:** Trump'ın Gazze'yi, Filistinlileri yerinden edip, "Orta Doğu'nun Rivyerası"na dönüştürme planına yanıt olarak Arap liderler, 4 Mart'ta Kahire'de Arap Birliği Zirvesinde Mısır'ın önerdiği planı kabul etmiştir. Mısır planı, Filistinlileri yerinden etmeden Gazze'yi aşamalı olarak yeniden inşa etmeyi önermektedir (Arab Center, 2025). Plan, Batı şeria'daki Filistin Yönetiminin Gazze'yi Hamas'tan devralmasını geri dönmeye, Filistinli polis memurlarını eğiterek ve BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan uluslararası barış gücü talep ederek güvenliği sağlamayı da içermektedir.

Plan İsrail ve ABD tarafından şimdilik kabul edilmemekle birlikte BM ve Avrupa devletlerinden destek almaktadır. Bu senaryo, Gazze ile Batı şeria'nın siyasi birliğini yeniden sağlayabilir ve ileride bir Filistin devletinin kurulması yönünde adım olabilir. Ancak Filistin Yönetimi'nin Gazze'de halk desteğinin düşük olduğunu ve güvenlik boşluğunu doldurabilecek askeri kapasiteye sahip olmadığını dikkate almak gerekmektedir. Planda Hamas'ın geleceği belirsizdir. Hamas'ın, Filistinliler yönetimde kalmaya devam ettiği sürece Gazze'yi yönetme iddiasından vazgeçebileceği ancak kendisinin silahsızlanmasını reddedeceği kıymetlendirilmektedir.

- **Seenek3:** ok Uluslu Yönetim: Mısır, Ürdün ve Körfez lkeleri destekli çok Uluslu Arap Yönetimi oluşturulması ve bu yönetimin geçici süreyle Gazze'de güvenlik ve yeniden inşa çalışmalarını yrrtmesi tartışılmaktadır. Ancak Arap lkelerinin bir bölümü doğrudan askeri müdahale olarak tanımladıkları bu seçeneğe şimdilik mesafeli durmaktadır.

- **Seenek4:** BM şemsiyesi altında Hamas dışında yerel aktörlerin de katılabileceği geçici bir sivil yönetim kurulması ve Gazze'nin yeniden inşasının uluslararası bir misyonla yönetilmesi seçeneği özellikle Avrupa lkeleri tarafından önerilmektedir. BM'nin doğrudan rol almasını kapsayan bu seçeneğin uygulanması için öncelikle BM Güvenlik Konseyinde kabul görmesi gereklidir. Bunun mevcut durumda Trump'ın kendi planını uygulamak istemesi ve İsrail'in itirazlarına öncelik vermesi, BMGK daim yeleri arasındaki uzlaşmazlıklar dikkate alındığında kolay olmadığı değerlendirilmektedir.

Seçenekler ne olursa olsun Gazze'de Hamas'ın gayri resmi yönetiminin daha düşük görünürlükte bir şekilde mümkün olacağı hesaplanmaktadır. Hamas askeri olarak zayıflasa da tamamen yok edilmediğinden gizli yeraltı ağları, sosyal hizmetler ve ideolojik bağlar nedeniyle halkın bir kısmının desteğini sürdürme potansiyelinin mevcut olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle İsrail ve ABD'nin ve diğer bazı devletlerin ısrar ettiği gibi, Hamas'ın Gazze'den tamamen dışlamak olanaklı görünmemektedir. Gerçekte İsrail dahil çoğu devlet Hamas gibi örgütle uzun süreli olarak başa çıkabilecek askeri ve ekonomik güce, istek ve iradeye sahip değildir. Hamas'ı Gazze'den uzak tutmayı Filistin Yönetiminden beklemek, Hamas'ın Gazze'deki çeyrek asırlık hakimiyeti ve topluma kök salmış bağları dikkate alındığında gerçekçi değildir.

Gazze'de yeniden inşanın başlaması için vazgeçilmez bir gereklilik olan güvenliğin nasıl sağlanacağı belirsizdir. Trump yönetiminin nerileri içinde bile, ABD'nin Gazze'ye asker yerleştirme niyeti bulunmamaktadır. Avrupa'nın sınırlı askeri kapasitesi ve Ukrayna'ya angajmanı nedeniyle Gazze'ye asker göndermesi oldukça zordur. Bu kapsamda güvenlik için tek seçenek teorik olarak Arap devletlerinden oluşan ortak bir g şeklinde belirlemekte ve Arap Planını ne çıkarmaktadır. Bununla birlikte Arap lkelerinin de özellikle Yemen'de Husilere karşı başarısızlığı ve Suriye iç savaşında bölünmüşlüğü dikkate alınırsa bu seçeneğin de uygulanabilirliği azalmaktadır.

Gazze'de güvenlik için kapsamlı ve kalıcı bir seçenek geliştirilemediği sürece Hamas'ın zaman içinde iktidarı yeniden ele geçirebileceğini ve bunun İsrail'le kalıcı bir çözümü kısa ve orta vadede imknsız kılacağını vurgulamak gerekir. Bu noktada orta ve uzun vadede barış için çok parlak olmayan bir ışık yandığının da altı çizilmelidir. Başlangıçtan beri Hamas'ın büyük stratejisi İsrail'in ve Yahudilerin tamamen yok edilmesi üzerine kuruluydu. 2007'de Gazze'de seçimlerde yönetimi ele geçiren Hamas'ın kendi içinde sonraki yıllarda İsrail'in bölgede tamamen yok edilmesi hedefi yerine 1967 sınırlarına çekilmesi ve iki devletli çözüm aşamalı olarak taraftar bulmaya başlamıştır (The Nation, 2025 Ocak 25; Nationthailand. 2023 Kasım 22).

2023 Ekim ayından beri yoğun şiddetin kararttığı bu değişim işaretinin İsrail'in güvenlik endişelerini yatıştırması pek olası olmamakla birlikte, Suriye'deki yönetim değişimi ve Güney Lübnan'da Hizbullah'ın etkisizleştirilmesiyle birlikte İran'ın etkisinin ve "Direnişi Eksenini" bağının zayıflamasının Hamas'ın ideolojisinde ciddi bir değişimi getirmesi de olasıdır. Arap ülkelerinin İsrail'le normalleşme sürecindeki ilişkileri, İsrail ile ciddi sorun yaşamayan Mısır'ın Arap dünyasında etkisinin ve inisiyatif alma arzusunun giderek artması ve Suriye'de yeni yönetimin İsrail'e, çaresizlik nedeniyle, çok uzak durmayan tutumu da Hamas'ın orta vadede dönüşüm olasılığını kuvvetlendirmektedir.

Ancak önümüzdeki kısa vadede Gazze'de güvenlik sağlanamadığında bir dönem sonra yeni bir Gazze savaşının vuku bulması kaçınılmazdır. Gazze'deki savaşların bir öncekinden daha uzun ve daha ölümcül hale geldiğini dikkate alırsak bir sonraki savaşın yaratacağı yıkımı niteleyecek sıfat bulmak oldukça zordur.

Yukarıdaki analiz Trump'ın Gazze'yi devralarak 2,3 milyon Filistinliyi çıkarma ve yeniden yerleştirme planını; çatışmanın yapısal dinamiklerini değiştirdiği için ahlaki, insani ve hukuki sorunlarına karşın ciddi bir seçenek olarak gündemde tutmaya devam ediyor. Gerçekte uygulanacak herhangi bir plan için güvenlik sağlanması kadar önemli konu yeniden inşa için gerekli fonun nasıl karşılanacağıdır. Fonun yeterli büyüklükte teşkil edilebilmesi için planın BM, AB, ABD, G7 ülkeleri ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Demokratik ilkelerin zayıfladığı, uluslararası hukukun ve normların hiçe sayıldığı bir zaman kesitinde muhtemel fon sağlayıcıların da ahlaki kaygılardan ziyade yatırım-getiri hesabıyla hareket etmesi ve açık olmasa da geri planda Trump'ın "Gazze'yi Filistinlilere kapatma" planına destek vermesi şaşırtıcı olmamalıdır.

GAZZE'NİN YENİDEN İNŞASI: OLASILIKLAR VE ZORLUKLAR

Dünya Bankası ve AB, Gazze'nin yeniden inşası için 50-60 milyar dolarlık bir kaynak gerektiğini tahmin ediyor. Yeniden inşaada; konut, elektrik, su, sağlık ve eğitim altyapısı öncelikli alanlar olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik boyutta işsizliğin azaltılması için sanayi, balıkçılık ve tarım sektörlerinin yeniden canlandırılması, Gazze'nin deniz limanları ve sınır kapılarının yeniden işler hale getirilmesi gerekmektedir.

Geçmiş Yeniden İnşa Faaliyetlerinden Alınan Dersler

Filistin topraklarında 2009'dan günümüze çatışma sonrası beş kez yeniden inşaya girişilmiş, hepsinde önemli zorluklar ve engeller çıkmış ve sınırlı başarı elde edilmiştir. Başarısızlıklarda temel nedenler şu şekilde sıralanabilir (UNDP, 2017; Reliefwe, 2024);

- Yetersiz finansman, etkin çalışmayan yönetim ve koordinasyon mekanizmaları,
- İsrail'in kontrol mekanizmaları ve kasıtlı engellemesi nedeniyle yeterli miktarda inşaat malzemesi getirmenin zorluğu,
- Acil insanı yardım ile kapsamlı yeniden inşa ihtiyacı arasında denge kurulamaması ve yeniden inşanın geri kalması,
- Gazze'de yaygın travma ve umutsuzluk hissi,
- Filistin liderliğindeki iç çatışmalar,
- Yeniden inşasının teknik olarak ele alınıp politik bağlamın düşünülmemesi.

Yapılan çeşitli çalışmalarda yukarıda tespit edilen eksikler ve alınan dersler kapsamında Gazze'nin yeniden inşası sürecinde dikkate alınması gereken öneriler şunlardır (Reliefweb. 2024);

- Yeniden inşa için kapsayıcı bir yapının (kurum, ajans) teşkil edilmesi gereklidir.
- Mümkün olan yerlerde mevcut yerel kurumlar kullanılmalıdır.
- Yeniden inşa planı için her aşamada yerel aktörlerin katkısı ve rızası aranmalı bu şekilde Gazze halkının yeniden inşa çıktılarına sahiplenmesi sağlanmalıdır.
- Acil ihtiyaçların hızlı bir şekilde karşılanması ve kapsamlı yeniden inşa koordineli olarak yürütülmelidir.
- Uygulamalar açık, şeffaf ve basit olmalıdır.
- Kamu yönetimlerinin ve sivil hizmetlerin yeniden entegrasyonu yapılmalıdır.
- Yeniden inşa süresince rant kollama, yolsuzluk ve her türlü insan hakları ihlallerine karşı destek sağlanmalıdır. Bu maksatla yeniden inşaada rol alacak tüm paydaşları bağlayacak etik kurallar tespit edilmeli ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır.
- Gazze'deki insani ve kalkınma yardımı, iki devletli çözümü mümkün kılacak kurumları da hazırlamalıdır.
- Gazze'de süreç boyunca insani güvenliğin sağlanması öncelik almalıdır.

2. İSRAİL & HİZBULLAH ÇATIŞMASI

7 Ekim 2023'te Gazze'deki Hamas saldırısının hemen ardından, Lübnan'ın güneyinde konuşlu Hizbullah İsrail ile çatışmaya başlamıştır. Hizbullah, 8 Ekim 2023'ten itibaren İsrail'in kuzey sınırındaki askeri noktalara roket ve havan atışları yapmış, taraflar arasındaki gerginlik Eylül 2024'te şiddet düzeyi yüksek silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Ekim ayında, İsrail ordusu, hava ve topçu desteğiyle, Hizbullah'a karşı Güney Lübnan'a "sınırlı, yerel ve hedefli kara saldırıları" olarak tanımladığı operasyonlara başlamıştır.

Lübnan Sağlık Bakanlığı verilerine göre Ekim 2023'ten 2024 Kasım sonuna kadar Lübnan'da 4.000'e yakın kişi hayatını kaybetmiş, 16.000'den fazla insan yaralanmıştır (Reuters, 2024 Nisan 27; Times of Israel, 2024 Kasım 28). Hizbullah'ın lider kadrosu ve komutanları, 2024 yılındaki İsrail operasyonlarının başlıca hedefi olmuştur. Savaşın seyri içinde Hizbullah'ın üst yönetimi büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Örgütün kurucusu Hasan Nasrallah 27 Eylül 2024'te, Nasrallah'ın muhtemel selefi Haşim Safiyüddin 4 Ekim 2024'te İsrail hava saldırısında hayatını kaybetmiştir. Böylece Ekim 2024'e gelindiğinde Hizbullah, en tepedeki genel sekreterinden cephe komutanlarına kadar pek çok önemli ismini kaybetmiş durumdaydı.

Hizbullah, 2023-2024 çatışmalarında askerî açıdan büyük zayıf vermiş olsa da tamamen etkisiz hale getirilmiş değildir. Bununla birlikte Hizbullah'ın güney Lübnan'daki konuşlanması geriletilmiş ve çatışmalar Kasım 2024 sonunda bir ateşkesle durmuştur. Hizbullah'ın silah ve teçhizat kayıpları içinde roket envanterinin imha olması dikkat çekmektedir. 2006 savaşından bu yana İran ve Suriye'nin desteğiyle on binlerce roket biriktiren Hizbullah, 2023-24 çatışmalarında bu stoğun önemli bir kısmını kullanmış veya İsrail saldırılarıyla kaybetmiştir. İsrail askeri yetkilileri, Hizbullah'ın roket kapasitesinin %80'inin, İHA filosunun %70'inin yok edildiğini veya kullanım dışı kaldığını öne sürmüştür (Times of Israel, 2024 Kasım 28)

Öte yandan Hizbullah da çatışmalar boyunca İsrail'e zarar vermeye çalışmıştır. 2023 Ekiminden itibaren 4.400'den fazla saldırı ve karşılıklı ateşle çatışma yaşandığı bildirilmektedir (CSIS, 2024). Eylül 2024'te Nasrallah'ın ölümü sonrası intikam için yüzlerce roket ve İHA ile büyük bir salvo atışı gerçekleştirilmiş (Reuters, 2025 Mart 28), bu Hizbullah'ın en yoğun tek seferlik saldırısı olmuştur. Ekim ayında, Hayfa ile Tel Aviv arasındaki noktaları hedef alan iki drone saldırısında, Başbakan Netanyahu'nun ikametgahlarından biri vurulmuş ve bir askeri üssün yemekhanesinde dört İsrail askeri hayatını kaybetmiştir (Atlantic Council, 2024 Kasım 22). İsrail'in çok katmanlı hava savunması sayesinde bu saldırılardan nispeten sınırlı zarar gördüğü ifade edilmektedir.

2023-24 İsrail-Hizbullah çatışması, özellikle Lübnan'ın güney bölgeleri ve başkent Beyrut'un güney banliyölerinde ağır maddi yıkıma yol açmıştır. Dünya Bankası ve Lübnan Hükümetinin ön değerlendirmelerine göre, savaş nedeniyle Lübnan'da konut, altyapı ve tarım sektörlerinde milyarlarca dolarlık hasar meydana gelmiştir. Bunun parasal karşılığının 2,8 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (Reuters, 2024 Kasım 27).

27 Kasım 2024'te ABD ve Fransa arabuluculuğunda İsrail ile Hizbullah arasında bir ateşkes anlaşması uygulamaya konulmuştur. Bu anlaşma uyarınca Hizbullah güçleri Lübnan'ın güneyindeki sınır hattından Litani Nehri'nin kuzeyine, sınırdan yaklaşık 30 km içeriye, çekilmeyi ve bu bölgeye Lübnan ordusunun konuşlanmasını kabul etmiştir (The Agreement Text).

Harita 2: İsrail-Hizbullah Anlaşmasının Lübnan'da Uygulama Alanı

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/live/cnvjl42g9m1t>

Lübnan ordusu bölgeye yaklaşık 5.000 asker konuşlandırılmıştır. İsrail de eş zamanlı olarak kara birliklerinin bir kısmını geri çekmiştir. 2025 başına gelindiğinde, her ne kadar küçük çaplı ihlaller olsa da çatışmalar durma noktasına gelmiştir (Reuters, 2025 Mart 28). Anlaşmada ABD ve Fransa'ya ateşkesi izleme görevi verilmiştir. Ancak iki ülke de birliklerini güney Lübnan'da konuşlandırmamıştır. ABD, Anlaşmayla ilgili İsrail'e bir mektupla güvence verdiği dile getirilmektedir (Times of Israel, 2024 Kasım 28). Buna göre; İsrail ordusu, ABD'yi "mümkün olan her yerde" bilgilendirdikten sonra, anlaşmanın ihlallerine yanıt olarak belirli koşullar altında harekete geçebilir. İsrail, güney Lübnan'daki tehditlere yanıt vermek için daha geniş bir serbestliğe sahip olacak ve yalnızca Lübnan ordusu bunu yapamıyorsa veya yapmak istemiyorsa Lübnan'ın başka yerlerinde harekete geçebilecektir.

ABD yetkilileri, Hizbullah'ın anlaşmanın olası ihlalleri konusunda İsrail ile istihbarat paylaşacaktır. İsrail, Lübnan üzerinde ses altı keşif uçuşları gerçekleştirebilecektir.

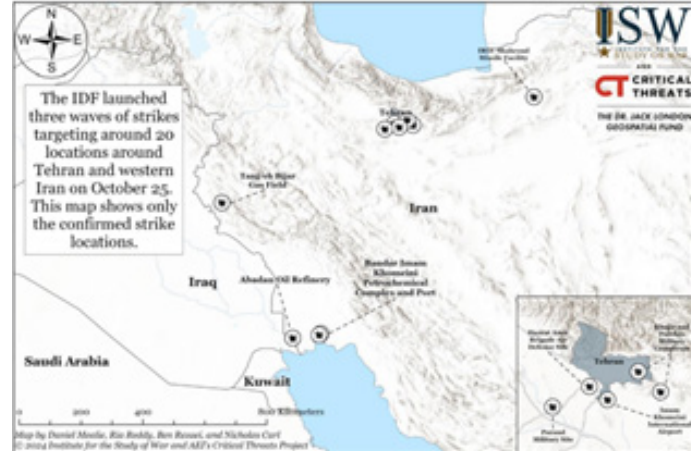
İsrail'in Hizbullah'a yönelik operasyonları, Lübnan'da siyasi, askeri ve toplumsal düzeyde önemli değişimlere yol açmıştır. Hizbullah askeri olarak zayıflarken Lübnan'da siyasi etkisi de azalmıştır. Hizbullah'ın geleceği İran'ın desteğinin devam etmesine bağlıdır. İran'ın Lübnan'da güçlü bir Hizbullah'a sahip olmasının nedenlerinden biri, özellikle nükleer tesislerine yönelik herhangi bir İsrail saldırısını caydırmaktır. Bu artık ortadan kalktı. Bölgede İran tarafından desteklenen ve “Direniş Eksen”i olarak adlandırdığı diğer gruplar da önemli ölçüde zayıfladı. Bunlara Gazze'deki Hamas ve Yemen'deki Husiler de dahildir. Suriye'deki Esad rejiminin düşüşü, İran'ın Lübnan'a ve Hizbullah'a giden kara koridorunu kesintiye uğrattı. İran Hizbullah'ı yeniden silahlandırmaya karar verse bile, bu kolay olmayacaktır.

Hizbullah'ın zayıflaması, Lübnan'ın iç ve dış politikasında yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Ocak 2025'te Lübnan parlamentosu, ordu komutanı Joseph Aoun'u cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Bu seçim, Hizbullah'ın uzun süredir sürdürdüğü siyasi etkisinin azaldığını göstermektedir. Aoun'un seçilmesi, ABD ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmiş ve Lübnan'da reformist bir yönetimin işareti olarak değerlendirilmiştir. Lübnan'da son gelişmeler sonrası Hizbullah'ın silahsızlandırılması konusu kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Hizbullah, İsrail güney Lübnan'dan tamamen çekilirse silahsızlanmayı görüşebileceğini belirtmiştir. Lübnan'da Hizbullah'ın zayıflaması, devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesi ve dış müdahalelerin azaltılması açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Lübnan'ın bu süreci başarıyla yönetebilmesi için uluslararası ve bölgesel destek ile iç siyasi uzlaşma büyük önem taşımaktadır.

3. İSRAİL VE İRAN'IN DOLAYLI VE DOĞRUDAN ÇATIŞMASI

İsrail, Hamas ve Hizbullah ile kapsamlı bir savaş yürütürken Suriye'de Irak'ta İran'ın ve İran ile bağlantılı Şii milislere yönelik kinetik ve kinetik olmayan saldırılar düzenlemiştir. İsrail'in İran'a karşı “uzaktan caydırıcılık” stratejisinin merkezinde Suriye'deki İran Devrim Muhafızları unsurları ve Şii milis yapılar yer almaktadır. 2024-2025 boyunca İsrail hava kuvvetleri, Şam çevresi, Halep doğusu, Humus, Deyri-Zor ve özellikle Tartus-Lazkiye kıyı hattında İran'a ait üs ve lojistik merkezleri hedef almıştır (Reuters, 2024; INSS, 2024). Tartus Limanı çevresindeki saldırılar hem Rusya'nın hem İran'ın Doğu Akdeniz varlığını baskı altına alma amacı taşımaktadır. İsrail Irak'ta doğrudan askeri eylemde bulunmasa da ABD ile koordineli biçimde Haşdi Şabi gruplarına yönelik operasyonel istihbarat sağlamaktadır (Washington Institute, 2024). İran'ın Suriye-Irak-Lübnan koridorunu kullanarak silah ve personel transferi gerçekleştirmesi, bu hattaki lojistik noktaları İsrail'in öncelikli hedefleri haline getirmiştir.

İsrail'in Hamas ve Hizbullah ve “Direniş Ekseninin” diğer bileşenlerine yönelik operasyonları doğal olarak İran ile İsrail arasında zaten gergin ilişkileri zaman zaman düşük ve orta yoğunluklu sıcak çatışmaya dönüştürmüştür. Bu kapsamda 18 Aralık 2023'te İran'da akaryakıt depoları ve istasyonlarını bir süre çalışmaz hale getiren siber saldırılar İsrail yanlısı gruplara atfedilmiştir. 25 Aralık'ta ise İran Devrim Muhafızları komutanlarından Sayyed Razi Mousavi Şam'da İsrail hava saldırısıyla öldürülmüştür. İran bunlara 15 Ocak 2024'te Erbil'de Mossad'ın ofisine füzelerle saldırarak karşılık vermiştir. İsrail ise 20 Ocak 2024'te Şam'da İran büyükelçiliğinin binasını bombalayarak beş çalışanı öldürmüştür. 1 Nisan'da İran'ın Şam Konsolosluğu vurulmuş ve biri İranlı general 13 kişi hayatını kaybetmiştir. İran bu saldırıya 13 Nisan'da kendi topraklarından İsrail'e 300 füze fırlatarak karşılık vermiş, İsrail ordusu, füzelerin büyük oranda ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'nın yardımıyla İsrail sınırları dışında düşürüldüğünü açıklamıştır. Ürdün de İsrail'i hedef alan füzelerin bir kısmını kendi hava sahasında uçarken düşürmüştür (Al Jazeera, 2024 Nisan 19). İran, İsrail'in Hizbullah lideri Nasrallah'ı Beyrut'ta hava saldırısıyla öldürmesine misilleme olarak 1 Ekim 2024'te İsrail'in askeri tesislerine 180 füze fırlatmıştır (CNN, 2024 Ekim1).

Harita 3: İran'ın İsrail'e 1 Ekim saldırısı**Harita 4: İsrail'in İran'a 26 Ekim saldırısı**

Kaynak: CRS Report-Major Issues and U.S. Relations; ISW.

Bu saldırıya İsrail 26 Ekim'de İran topraklarında 20 hedefi vurarak karşılık vermiştir. Bu iki saldırının ardından kıdemli bir ABD yetkilisi, İsrail-İran'ın doğrudan ateşle çatışmasının tamamlanması gerektiğini, ancak İran karşılık verirse ABD güçlerinin İsrail'in savunmasına yardımcı olmaya hazır olduğunu söylemiştir (White House, 2024).

4. İSRAİL'İN OPERASYONLARININ VE GAZZE'NİN GELECEĞİNİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Türkiye, coğrafi konumu, Suriye sınırı ve çok boyutlu dış politika angajmanları nedeniyle İsrail'in operasyonlarından doğrudan etkilenmektedir. Türkiye, İsrail'in özellikle Gazze'ye yönelik operasyonlarına en sert tepki veren ülkelerden biri olmuş ve İsrail'i sert dille kınamış, BM ve uluslararası platformlarda derhal ateşkes ve insani koridor çağrıları yapmıştır. Türkiye 2024 boyunca Filistin meselesinde çok yönlü diplomasi trafiği yürüterek bir yandan İslam İşbirliği Teşkilatı ve BM nezdinde girişimlerde bulunurken, diğer yandan Hamas ve Filistin Ulusal Yönetimi ile yakın temas sağlamıştır.

Diğer taraftan 2022'de başlayan Türkiye-İsrail normalleşme süreci, Gazze saldırılarıyla ciddi yara almıştır. Ekim 2023 öncesinde büyükelçiler yeniden atanmış, enerji ve ticaret konularında diyalog başlamıştı. Ekim 2023 sonrasında diplomatik temsilcilikler tamamen kapanmamış ancak temaslar düşük düzeyde sürdürülebilmektedir. Türkiye, İsrail ile doğrudan diyalog yerine ABD üzerinden mesajlar iletmeyi tercih etmiştir.

İsrail ile normalleşme süreci askıya alınmakla birlikte Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri tamamen durmamıştır. Ancak Türkiye'nin İsrail'e 2023'te ihracatı 5,3 milyar dolardan 2024'te 1,6 milyar dolara düşerken, ithalatı ise 2023'te 1,6 milyar dolardan 600 milyon dolar düşmüştür (Trading Economics). Bu ilişki tarzını 'eleştirel angajman' olarak tanımlamak uygun görünüyor. Netanyahu hükümeti devam ettikçe Türkiye'nin İsrail'le "eleştirel angajmana" devam edeceği değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin çatışma sonrası süreçlerinde aktif olarak yer alabilmesi çok boyutlu ve dengeli bir yaklaşım gerektirmektedir. Türkiye'nin geçmişte İsrail-Filistin çatışması konusunda oynadığı aktif arabulucu rolünün tekrarlanabilmesinde İsrail ile olumsuz eğilimli ilişkisi, İran ile yaşanan gerginlikler, Arap ülkeleri ile mevcut ilişkilerin düşük seviyesi sınırlayıcı etki yapmaktadır. Bu konuda inisiyatif alınabilmesi için öncelikle ülke içinde iç politik gerilimin azaltılması, Filistin konusunun iç siyasetten ayrı tutulması, bölgesel aktörlerle kınama-destekleme ilişkisinde dengeli ve temkinli diplomatik yaklaşım izlenmesi önem kazanmaktadır.

5. TÜRKİYE’NİN POLİTİKA SEÇENEKLERİ: GAZZE KRİZİNE CEVAP VE BÖLGESEL STRATEJİ

1. Çok katmanlı diplomasi stratejisi geliştirilmelidir.

Türkiye, İsrail-Filistin çatışmasında bölgesel gerçekleri ve diplomatik dengeleri gözeterek çok katmanlı bir diplomasi yürütmelidir:

- İslam İşbirliği Teşkilatı, Arap Ligi ve BM gibi çok taraflı platformlarda aktif girişimlerde bulunarak uluslararası toplumun dikkatini Filistin meselesine çekmeye devam etmelidir.
- ABD, AB ve BMGK daimi üyeleriyle iletişim kanalları açık tutulmalı, Türkiye’nin arabuluculuk rolü güçlendirilmelidir.

2. Gazze’nin yeniden inşasında lider aktör rolü üstlenilmelidir.

- Barınma, altyapı ve sağlık gibi öncelikli alanlarda Türk müteahhitlik ve yardım kuruluşları görünür roller üstlenmelidir.
- AFAD, TİKA, Kızılay gibi kurumların Gazze’ye yönelik projeleri uluslararası kuruluşlarla koordineli şekilde genişletilmelidir.
- Türkiye, Gazze için Uluslararası Yeniden Yapılanma Konferansı düzenleyerek fon yönlendirme ve siyasi gündem belirleme süreçlerinde etkin olmalıdır.

3. Barışçıl geçiş süreçlerine destek verilmelidir.

- Türkiye, Arap Planı ve BM şemsiyesindeki geçici sivil yönetim seçeneklerini desteklemeli, yerel aktörlerin katılımını esas alan çözümleri teşvik etmelidir.
- Geçiş sürecine katkı amacıyla Türk diplomat, teknokrat ve güvenlik danışmanlarının bölgesel yapılarla eşgüdüm içinde görev alması sağlanmalıdır.

4. Türkiye-İsrail ilişkilerinde akıllı esneklik korunmalıdır.

- Gazze’ye yönelik eleştiriler, ikili ilişkilerin tamamen kopmasını engelleyecek dozda tutulmalı ve ekonomik, teknolojik iş birlikleri arka planda korunmalıdır.
- Kritik sektörlerde (enerji, sağlık teknolojileri, su arıtma) İsrail-Türkiye özel sektör diyalogu sürdürülebilir kılınmalıdır.

5. Bölgesel güvenlik ve istikrar için kurumsal mekanizmalar kurulmalıdır.

- Suudi Arabistan, Katar, Mısır, BAE gibi ülkelerle bölgesel güvenlik diyalogu mekanizmaları tesis edilmeli; bu yapılar aracılığıyla çatışma çözümü, yardım koordinasyonu ve siyasi geçiş desteklenmelidir.
- Türkiye, Doğu Akdeniz ve Levant güvenliği kapsamında Mısır ve Lübnan’la özel iş birlikleri geliştirmeli, liman ve deniz ulaşım projelerinde yer almalıdır.

6. Demokratik meşruiyet ve iç konsolidasyon sağlanmalıdır.

- Filistin politikası, iç politik kutuplaşmadan arındırılmalı; TBMM çatısı altında partiler üstü bir “Filistin Dostluk Platformu” kurulmalıdır.
- Akademi, STK’lar ve düşünce kuruluşlarıyla diyalog halinde sivil politika izleme mekanizması oluşturulmalıdır.

7. Bölgesel güç mücadelesinde yapıcı denge politikası izlenmelidir.

- İran’la doğrudan kutuplaşmaya girmekten kaçınılmalı; Irak, Lübnan ve Suriye bağlamında dolaylı etki alanlarında Türkiye-İran diyalogu canlı tutulmalıdır.
- Türkiye, Lübnan’da ABD ve Suudi Arabistan desteğiyle kurulan yeni yönetimle, diplomatik temasları yoğunlaştırarak iş birliğinin geliştirilmesi için seçenekler yaratmalıdır.

8. Gazze’nin geleceği kapsamında insani güvenlik vurgusu öne çıkarılmalıdır.

- Türkiye, insani yardımları sadece gıda ve sağlıkla sınırlamayıp travma tedavisi, eğitim ve çocuk koruma hizmetlerini de kapsamalı, UNRWA ile tam koordinasyon içinde hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

Akgül, A. (2025, Şubat 17). Gazze'yi Yeniden İnşa Projesi'nin Ekonomik Temeli: Dr. Pelzman'ın Planı. UDİAD. <https://udiad.org/gazzeyi-yeniden-insa-projesinin-ekonomik-temeli-dr-pelzmanin-plani/>

Al Jazeera. (2024, Nisan 19). How Iran-Israel tensions have escalated since the war on Gaza: A timeline. <https://www.aljazeera.com/news/2024/4/19/how-iran-israel-tensions-have-escalated-since-the-war-on-gaza-a-timeline>

Al Jazeera. (2025, Mart 23). Israel's war on Gaza has killed 50,000 Palestinians since October 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2025/3/23/israeli-offensive-in-gaza-has-killed-50000-palestinians-since-october-2023>

Anadolu Ajansı. (2025, Şubat 1). Hamas releases list of 16 senior leaders killed during Israel's war on Gaza. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/hamas-releases-list-of-16-senior-leaders-killed-during-israel-s-war-on-gaza/3467968>

Arab Center. (2025). An Arab Plan for Gaza: Obstacles and Possibilities. <https://arabcenterdc.org/resource/an-arab-plan-for-gaza-obstacles-and-possibilities/>

Atlantic Council. (2024, Kasım 22). Israel versus Hezbollah: Not a full-scale war—yet. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/israel-hezbollah-not-full-scale-war/>

Atlantic Council. (2025, Şubat 20). Syria's rebuilding is bringing US partners Turkey and Saudi Arabia closer together. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/syrias-rebuilding-is-bringing-us-partners-turkey-and-saudi-arabia-closer-together/>

Bingöl, O. (2021). Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 Projesinin Rantiyeciliğin Dönüşümü ve Ortadoğu'da Dengeleme Arayışı Bağlamında Değerlendirilmesi. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 5(2), 500–540.

CNN. (2024, Ekim 1). Iran launches missile attack on Israel. <https://edition.cnn.com/world/live-news/israel-lebanon-war-hezbollah-10-1-24-intl-hnk/index.html>

Center for Strategic and International Studies (CSIS). (2024, Mart 21). The coming conflict with Hezbollah. <https://www.csis.org/analysis/coming-conflict-hezbollah>

Euronews. (2025, Nisan 3). Hamas-run health ministry quietly removes thousands from Gaza death toll, researchers find. <https://www.euronews.com/2025/04/03/hamas-run-health-ministry-quietly-removes-thousands-from-gaza-death-toll-researchers-find>

Institute for the Study of War (ISW). (2025, Nisan 18). Iran update. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/2025-04-18-PDF-Iran%20Update.pdf>

Modern War Institute. (2024, Şubat 12). Israel's new approach to tunnels: A paradigm shift in underground warfare. <https://mwi.westpoint.edu/israels-new-approach-to-tunnels-a-paradigm-shift-in-underground-warfare/>

Nation Thailand. (2023, Kasım 22). The ideological evolution of Hamas. <https://www.nationthailand.com/blogs/world/middle-east-africa/40032127>

Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). (2025, Nisan 30). Reported impact snapshot/Gaza Strip. <https://www.ochaopt.org/content/reported-impact-snapshot-gaza-strip-30-april-2025>

Pelzman, J. (2024, Temmuz 21). An economic plan for rebuilding Gaza: A BOT approach. Center for Emerging Economies and Societies. https://ceesmena.org/wp-content/uploads/2024/10/An-Economic-Plan-for-Rebuilding-Gaza__A-BOT-Approach_FINAL_July-21_2024.pdf

RAND Corporation. (2025, Mart 7). Gaza is the land of no good options. <https://www.rand.org/pubs/commentary/2025/03/gaza-is-the-land-of-no-good-options.html>

ReliefWeb. (2024, Aralık 12). Learning from past efforts at recovery and reconstruction in Gaza. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/learning-past-efforts-recovery-and-reconstruction-gaza-draft-comments-12-december-2024>

Reuters. (2023, Aralık 31). Inside the tunnels of Gaza. <https://www.reuters.com/graphics/ISRAEL-PALESTINIANS/GAZA-TUNNELS/gkvldmzorvb/>

Reuters. (2024, Kasım 27). Costs of Israel-Hezbollah conflict on Lebanon, Israel. <https://www.reuters.com/world/middle-east/costs-israel-hezbollah-conflict-lebanon-israel-2024-11-26/>

Reuters. (2025, Mart 28). Key events in Israel's conflict in Lebanon. <https://www.reuters.com/world/middle-east/israels-war-lebanon-against-hezbollah-since-oct-7-2023-2024-11-26/>

Reuters. (2025, Şubat 19). More than \$50 billion needed to rebuild Gaza, World Bank joint assessment says. <https://www.reuters.com/world/middle-east/more-than-50-billion-needed-rebuild-gaza-world-bank-joint-assessment-says-2025-02-18/>

Reuters. (2025, Ocak 15). Gaza death toll: how many Palestinians has Israel's offensive killed? <https://www.reuters.com/world/middle-east/how-many-palestinians-has-israels-gaza-offensive-killed-2025-01-15/>

Reuters. (2025, Mart 28). Hizbullah'ın saldırılarına ilişkin gelişmeler. <https://www.reuters.com/world/middle-east/>

The Nation. (2025, Ocak 25). The transformation of Hamas. <https://www.thenation.com/article/archive/transformation-hamas/>

Times of Israel. (2025, Şubat 7). The man with the plan: DC prof. sent Trump study on Gaza relocation, development in July. <https://www.timesofisrael.com/the-man-with-the-plan-dc-prof-sent-trump-gaza-relocation-development-study-in-july/>

Times of Israel. (2024, Kasım 28). Hezbollah said to estimate up to 4,000 fighters killed in the war it initiated. <https://www.timesofisrael.com/hezbollah-said-to-estimate-up-to-4000-fighters-may-have-been-killed-in-war/>

Times of Israel. (2024, Kasım 27). Report: US 'side letter' to Israel pledges to share intelligence on Hezbollah activity after ceasefire. https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/report-us-letter-to-israel-pledges-to-share-intelligence-on-hezbollah-activity-after-ceasefire-cooperate-against-iranian-threat/

Trading Economics. (n.d.). Turkey exports and imports with Israel. <https://tradingeconomics.com/turkey/imports/israel>

UNDP. (2017). Beyond survival: Challenges to economic recovery and long-term development in Gaza. United Nations Development Programme. <https://www.undp.org/papp/publications/beyond-survival-challenges-economic-recovery-and-long-term-development-gaza>

UN Women. (2025). The long walk home: Displaced Gazans are going back. <https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2025/02/the-long-walk-home-displaced-gazans-are-going-back>

Washington Post. (2024, Mart 27). Hamas ‘dismantled’ but not destroyed, IDF says, as Gaza war enters new phase. <https://www.washingtonpost.com/world/2024/03/27/israel-gaza-hamas-war-fighting/>

White House. (2024, Ekim 25). Background press call on Israel’s targeted strikes against military targets in Iran. <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/press-briefings/2024/10/25/background-press-call-on-israels-targeted-strikes-against-military-targets-in-iran/>

YouTube–Crux. (n.d.). Who’s Joseph Pelzman? Prof, ex-USAID staffer who ‘sent’ Trump Gaza plan, proposed ‘China-styled...’ <https://www.youtube.com/watch?v=ZINCQSmG5vw>

